

AHİ ZAVİYELERİ – CEMEVİ BENZERLİĞİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Mehmet Ali HACIGÖKMEN*

Öz

Zaviyeler, *ashab-ı suffe* geleneğine uygun olarak ortaya çıkmış, tasavvufun gelişmesine paralel olarak İslâm dünyasında, IX. ve XII. yüzyıllarda yayılmıştır. Zaviyeler, dervişlerin ibadet ve ders gördükleri bir yer olması yanında, kuruldukları yerlerin güvenliğini sağlamışlar, böylece ticaretin gelişmesinde pay sahibi olmuşlardır. İslam dünyasının muhtelif bölgelerine yayılan zaviyelerin en gelişmiş örneklerine Anadolu'da tesadüf edildiği söylenebilir. XIII. Yüzyıldan başlayarak Anadolu'nun bütün köy ve kasabalarına yayılan zaviyeler içerisinde bilhassa Ahi zaviyelerinin önemi büyüktür. Özellikle Türkiye Selçuklu Devletinin yıkılış sürecindeki olaylar, Ahilerin buldukları köy ve kasabalarda Türkmen nüfusun içinde kalmalarına sebep olmuş, böylece kendi ahi örf ve âdetlerini devam ettirmişlerdir. Aynı durumun Osmanlı Devletinin kuruluşundan sonra yüzyıllarca devam ettiği söylenebilir. Söz konusu tarihi süreç hakkına bilgi veren kaynaklar incelendiğinde, bu örf ve âdetlerin Alevi ve Bektaşî topluluklar içerisinde devam ettiği, Ahi zaviyelerine ait olan çeşitli ritüellerin, Cemevlerinde de mevcut olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, söz konusu benzerlikten hareketle, Ahi Zaviyeleri ile Cemevleri arasındaki benzerlikler ele alınacak ve Ahi zaviyelerinin Cemevlerinin prototipi olup olmadığı sorusuna cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahi Zaviyeleri, Cemevleri, Alevilik, Bektaşilik, Zaviye

A RESEARCH ON THE SIMILARITY BETWEEN AHI ZAWIYAHS AND DJEMEVIS

Abstract

Zawiyahs appeared in line with the tradition of the Suffa Companions and spread in the Islamic World in the 9th and 12th centuries in parallel with the spread of Islamic mysticism. In addition to being places where dervishes prayed and took courses, zawiyahs provided the security of the towns where they were established, so they had a contribution in the improvement of trade. It is possible to say that the most developed Zawiyahs, which spread in the various regions of the Islamic World, were seen in Anatolia. Ahi Zawiyahs also had great importance among the zawiyahs which has spread in all villages and towns of Anatolia since 13th century. The events, which especially happened during the fall of Turkey Seljuk State, caused Ahis to stay with Turkmens in their villages and town so that they could maintain their customs. It is possible to say that this situation went on for centuries after the foundation of the Ottoman Empire. When the sources giving information about this historical process are analysed, it is clearly seen that the manners and customs remains in Alevi and Bektashi

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ortaçağ Tarihi A.B.D., Konya/Türkiye, hgokmen@selcuk.edu.tr
DOI: 10.12973/hbvd.78.193

communities and various rituals belonged to Ahi Zawiyahs, which also exist in Djemevis. In this study, the similarities between Ahi Zawiyahs and Djemevis will be analysed and whether Ahi Zawiyas are the prototype of Djemevis will be searched.

Keywords: Ahi Zawiyahs, Djemevis, Alevism, Bektashism, Zawiyah

Giriş

Zaviye, değişik zamanlarda ve coğrafyalarda “*tekke, hankah, dergâh, ribât, âsitâne, buk’a, imaret, düveyre, savmaa, mihrap, tevhidhâne, harâbat*” gibi isimlerle anılmıştır. Selçuklu ve Osmanlılar zamanında ise, *zaviye* isminin yanında, *tekke* (Kara, 2011: 368), *hankâh* (Uludağ, 1997: 42-43), *âsitane* (Tanman, 1991: 485-487) kelimeleri sıklıkla kullanılmıştır. Zaviyelerin menşeiini ise IX. ve XII. yüzyıllarda ortaya çıktığı, bunun da *ashab* -ı *suffe* geleneğine dayandığını kabul etmek doğru olsa gerektir (Ocak-Farukî, 1986: 469; Ocak, 1978: 247-269). Ayrıca zaviyeleri tasavvuf cereyanı ile birlikte düşünmek gerekiyor. Sufiler birlikte oturup ibadet edecekleri bir yere ihtiyaç duymuşlar, bu yaşayışa uygun yapılar yapmışlardır (Ocak-Farukî, 1986: 468-469). XIV. yüzyıla kadar bütün İslâm dünyasına hemen hemen bütün coğrafyalarında yukarıda zikrettiğimiz adlarla bu müesseseler yayılmıştır. İslâm coğrafyasında bahsedilen zaviyeler, sufilerin ibadet ettikleri ve ders gördükleri yerler olsa da bazılarının buldukları bölgelerde güvenli ticaret ile seyahatin gelişmesinde önemli rol aldıkları görülüyor. *Nasr Li Dinillah* (1180-1225) döneminde Irak dolaylarında ülkenin birçok yerinde ribat (Köprülü, 1942: 275; İbn Cübeyr, 2003: 160-170; Hartman, 2006: 399-402) adıyla anılan bu yapılar daha çok ticaret ve seyahat güvenliğini sağlamaktaydılar (Ocak-Farukî, 1986: 469; Ocak, 1978: 252). Bu ribatlar ahi zaviyelerine çok benzemektedirler. Çünkü Anadolu’da kurulan Ahi zaviyeleri aşağıda anlatılacağı gibi *Nasr Li Dinillah*’ın Anadolu’ya gönderilen Fütüvvet temsilcileri tarafından kurulmuştur.

1. Ahi Zaviyeleri ve Kökeni

Ahi Zaviyelerinin ilk örneklerini XIII. yüzyılın ilk yarısında Türkiye Selçukluları döneminde görüyoruz. Bu yapılar Anadolu’ya fütüvvet temsilcisi olarak gelen Şeyh *Evhadüddin Kirmanî*, *Ahi Evren Şeyh Nasirüddin Mahmud* ² tarafından kurulmuştur. Bu iki âlim Selçuklu Sultanı *I. Gıyasedin Keyhüsrev*’in de teşviki ile Anadolu’da bir yapılanma içine girmişlerdir. XIII. yüzyılın başındaki ahiliğin ilk şekline *Evhadüddin Kirmanî*’ye tabii ve onun görüşlerini benimseyen anlamına gelen *Evhadîler* adı verilmektedir (Bayram, 2002: 320-326; Bayram, 1993: 79-111). XIII. yüzyılın başındaki bu yapılanma daha sonra, *Evhadüddin Kirmanî*’nin Anadolu’dan ayrılması üzerine, *Ahi Evren Şeyh Nasirüddin*’e nispeten *Ahi* adını alacaktır. Bundan dolayı Ahi Zaviyelerine ait ilk bilgileri *Evhadüddin Kirmanî* menakıbnâmesinde bulabilmekteyiz (Alâî, 2005: 119-285; Bayram, 1990: 27-30). Aynı zamanda Ahi Evren’in *Letâif-i Hikmet* adlı eserinde de Ahi Zaviyelerinin oluşumu ile ilgili bilgi-

ler bulunmaktadır³. Ahi Evren'in kaynaklardan Kayseri'de bir zaviyesi de bulunduğu anlaşılmaktadır (Bayram, 1995: 19; Furuzan-fer, 1969: 158; Alâî, 2005: 163,230; Vilâyet-nâme, vr. 110a-110b; Vilâyet-nâme, 1995: 51). *Evhadüddin Kırmanî* ve *Ahi Evren'in* düşünceleri devlet tarafından benimsenip uygulanmaya konmasıyla, Ahi Zaviyeleri de Anadolu'nun diğer şehir ve kasabalarına, XIII. yüzyılın ikinci yarısında yayılmıştır. Fütüvvet anlayışını yayma adına Selçuklu Anadolu'sunda önce büyük şehirlerine, sonra da en küçük köylerine kadar teşkilatlandılar. Bu feta mensupları köy ve şehirlerin yanında önemli kavşaklara ve derbentlere yerleşerek, kurdukları zaviyeler ile gelen ve giden (âyende ve revende) yolculara, fütüvvet anlayışına göre hizmet etmek adına çaba sarf etmişlerdir (Barkan, 1942: 279–386; Gölpınarlı, 1950: 74-80; Cunbur, 1986:312-319; Busch, 1983: 509-533). Böylece Anadolu'da yarı göçebe halkın yerleşik hayata geçişinde ve ekonomisinin düzelmesinde de etkili olmuşlardır. Tabii ki Ahi Zaviyelerinin yarı göçebe halkın içine nüfuz ettikçe sosyal ve kültürel olarak da etkilemeye başladı. Bu durum Selçuklu son dönem siyasî olayların da etkisiyle daha da hızlanmış idi. Bu konu aşağıda değerlendirme bölümünde anlatılacaktır.

2. Cemevleri ve Kökeni

Tekke, zaviye, dergâh, gibi isimler alan, günümüzde Cemevi şeklinde isimlendirilen bu yapıların kökenleri hakkında bugüne kadar farklı görüşler beyan edilmiştir (Rençber, 2012: 76-78). Ancak bu çalışmalarda genellikle Cemevlerinin kökeni değil, cem'in kökenleri tartışılmıştır. Burada "*Hz. Muhammed'in Miraçtan döndükten sonra "Kırklar Meclisi"* olarak isimlendirilen topluluğu ziyaret etmiştir. Orada bulunan kişilerle olan konuşmalarına dayandığı (Rençber, 2012: 75); "*Türklerin tarihöncesi dönemden itibaren kadınlı erkekli toplantılar yaptığı*" (Rençber, 2012: 77; Eröz, 1992: 56; Sözenkil, 1991: 107); "*Hacı Bektaş- Veli'in Cem meclisleri düzenlediği*" (Rençber, 2012: 77; Bakır, 2003:111-153.) son olarak "*İmam Cafer-i Sadık'ın cem törenleri düzenlediği*" (Rençber, 2012: 78) gibi farklı görüşler beyan edilmiştir. Bu tartışmalarda Cem'in Türk kültürünün tarihi derinliklerinden geldiği görüşü bizce daha doğru olsa gerektir. Çünkü Türklerin şaman törenlerini kadınlı erkekli de yaptığını biliyoruz (Ocak, 2005: 175; Eraslan, 1991:180-18; Korkmaz, 2001: 333; Sözenkil, 1991: 107; Çıblak, 2005: 82). İslâm'ın kabulünden sonra bu biraz değişse de birçok Türk boyları içinde bu tarzda İslâmî törenlerin devam ettiğini söyleyebiliriz. Bu toplanma hadisesine Cem, burada yapılan törenlere semah denmiştir. Bu törenleri Mevlevî ve Ahiler Sema, Bektaşî ve Aleviler ise Semah şeklinde ifade etmişlerdir. Buna göre, Sema ve Semah aynı kökten gelen iki Arapça kelimedir. Semah "حامس" kelimesi, Sema (عاهس) kelimesinin konuşma dilinde ayın "ع" harfinin yerine h "ح" harfi gelmesiyle oluşmuştur. Sema' kelimesinin anlamı, "*İşitme, duyma*", "*Kulağa hoş gelen ses*"; anlamına gelmektedir. (Devellioğlu, 1993: 934; Aşkar, 2006: 53, 72, 73). Türkler yaptıkları bu törenler için belirli bir mekan seçmiş, o mekanlar

da Cemevlerinin ilk şeklini oluşturmuşlardı. Anadolu'da ilk Cemevinin de (XIII. yy.) Malatya'nın Onar köyünde olduğunu da biliyoruz (Onarlı, 1998: Sayı: 81-82-83-84).

3. Cemevlerinin Ahi Zaviyeler İle Benzerlikleri

3.1. Ahi Zaviyesinde, Cemevlerinde Musiki ve Semâ'

Ahi Zaviyelerinin en önemli özelliklerinden birisi semahâne adı verilen bir bölümün bulunmasıdır. Burası genellikle toplantı yeri olurdu (Alai, 1995: 175, 230). Ahi Zaviyelerinde semâ'nın musiksiz yapılmadığı görülüyor. Sema hakkında *Evhadüddin Kirmanî* menakıbnâmesinde birçok bilgi bulunmaktadır. Mesela bu bilgilerden bazılarını verecek olursak *Evhadüddin Kirmanî*'nin sema meclisine kadınlar da katılırdı. *Şems-i Tebrizî* makalâtında (Tebrizî, 1349: 349) bu durumu ağır bir şekilde eleştirir. *Şeyh Zeynüddin Sadaka*⁴ Konya'ya gelince, Sadr-ı Hakim zaviyesinde semâ düzenlenmiş ve bu semâ'ya hanım dervişlerde katılmıştır. Ancak *Zeynüddin Sadaka* Konya'da eleştirilerden dolayı olsa gerek, hanımların zaviyeye bahçe tarafındaki kapıdan içeri girip toplantı yerinde ayrı oturmalarını istemiştir (Alai, 2005:230-231)⁵. Ahi Zaviyelerindeki semâ ile ilgili bir başka misal daha verelim: "*Evhadüddin Kirmanî* bir gün Ahlat şehrinde gelmişti. Burada kadı, müderris, imamlar, fakihler, halktan bir cemaat ve şehrin ileri gelenleri *Evhadüddin Kirmanî*'nin hizmetinde bulunuyorlardı. Hz. Şeyh için zaviyede semâ meclisi düzenlemeyi kararlaştırdılar. Semâ günü Hz. Şeyhi de davet ettiler. Semâ başlayınca Hz. Şeyh de raks ile meşguliyete koyuldu. O toplantıda genç delikanlı talebelerin ellerinde birer kandil ile sema yaptılar. Hz. Şeyh de sema da kendi vecd ve zevk haleti ile meşgul oldu" (Alai, 2005:143-144)⁶. Semâ esnasında def, ney gibi çalgı aletleri kullanılırdı. Müritler sema sırasında beline üçgen şeklinde bir şal bağlardı. Ayrıca sema ayinleri mûsikî eşliğinde yapılırdı. İbn Batuta XIV. yüzyıl Anadolu'sunda Ahi Zaviyelerindeki sema hakkında geniş bilgi vermektedir.

Cemevlerinin ilk şeklinin semah yapmak için inşa edilmiş olduğunu söylemiştik. (Onarlı, 1998: Sayı: 81-82-83-84). Bilindiği üzere Cemevlerinde semah bağlama eşliğinde okunan nefeslerle, halka veya karşı karşıya boyunlar hafif bükük şekilde dönülerek icra olunurdu (Asan, 1998: 50-51). Bağlama semah'ın en önemli çalgısıdır. Ahi Zaviyelerindeki semâ da def, ney çalgı âletleri dışında bağlamanın da kullanıldığını tahmin ediyoruz.

3.2. Bir Konukevi ve Aşevi olarak Ahi Zaviyeleri ve Cemevleri

XIII-XIV. Asırda, şehirden köye hemen her yerleşim biriminde kurulan Ahi zaviyelerinin en önemli özelliği, "*ayende ve revende*"ye (gelene ve gidene) hizmet vermesidir. Özellikle Ahi Zaviyeleri Anadolu'nun en ücra bölgelerine kadar hızla yayılmıştı. Ahiler zaviyenin içinde kalmak yerine ıssız bölgeleri şenlendirdiler, böl-

gelerin iskânına yardımcı oldular (Köprülü, 1986: 35-175; Köprülü, 1986: 3-39; Barkan, 1974: 274-279; Parmaksızoğlu, 1971; 3- 65; Ocak, 1978: 247 -269). Boş arazileri ektiler, çiftçilik yaptılar, ürettiklerini sattılar, ticaret yapıp aynı zamanda esnaf oldular. Ahi zaviyeleri “*ayende ve revende*”ye hizmetini, kendi müntesiplerinin malî imkânlarıyla sürdürmüşlerdi (Barkan, 1942: 279–386). İbn Batuta Anadolu’da birçok ahi zaviyesine misafir olmuştur. Ahi zaviyelerinin bu özelliğini eserinde anlatır. İbn Batuta’nın uğrayıp konakladığı zaviyelerin bazıları ise şunlardır: Denizli’de Ahi Sinan ve Ahi Duman, Peçin’de Ahi Ali, Niğde de Ahi Çaruk, Kayseri’de Ahi Emir Ali, Sivas’ta Ahi Bıçakçı Ahmet ve Ahi Çelebi, Gümüşhane’de Ahi Mecdeddin, Erzincan’da Ahi Nizameddin, Erzurum’da, Ahi Duman, Tire’de Ahi Mehmed, Balıkesir’de Ahi Sinan, Bursa’da Ahi Şemseddin, Kastamonu’da Ahi Nizameddin, Sinop’ta Ahi İzzeddin Çelebi zaviyeleri sayılabilir (İbn-i Batuta, 1333-1335: 325, 326, 318, 339, 340, 319, 328, 322, 334, 328). İbn-i Batuta bir Ahi zaviyesini şöyle anlatır: “*Kastamonu’dan yola çıkarak bu çevre köylerinin birinde, bu bölgede gördüğüm zaviyelerin en güzellerinden biri olan büyük bir zaviyeye indik. Bunu Fahrettin adında ulu bir emir yaptırmış. Bu kişi, bu yapı içinde oturacak yoksullar hakkında bakım ve denetleme işine oğlunu görevlendirmiş ve köyün gelirini bu zaviyeye vakfetmiştir. Zaviyenin karşısında bir de hamam yaptırmış, gelip geçenler, hiçbir para ödemededen yıkanırılar. Bir de çarşı kurdurup gelirini camiye vakfetmiş, Mekke, Medine ya da Şam, Mısır, Irakeyn, Horasan vb. yerlerden gelecek her yoksul için zaviyenin evkafından bir kat elbise ile geldiği gün 100 dirhem, ayrılırken 300 dirhem ve kaldığı günlerde geçimini ekmek, et, yağ ile pirinç pilavı ve tatlılar ve Anadolu halkından her fakire 10 dirhem ile üç gün ziyafet tayin etmiştir*”. Hatta İbn Batuta, bu zaviyelerin şehre gelen misafirlerin ağırlanmasında birbirleriyle rekabet ettiklerini de haber vermektedir. İbn Batuta seyahatnâmesinde bu zaviyelerin ahiler tarafından yapıldığını, idaresinin kendi aralarından seçtikleri Ahi şeyhi tarafından yürütüldüğünü yazar. Ayrıca ahilerin günlük kazançlarını ikindiden sonra bu şeyhe getirdiklerini ve gerekli tedarik görüldükten sonra gece de yiyip- içme, sohbet ve semanın da yapıldığını haber verir (İbn Batuta 1928: 181). Büyük şehir merkezlerinde ise zaviyeler, her meslek grubuna ait olmak üzere birden fazla miktardaydı. Ayrıca M. Cevdet ve Ö. L. Barkan’ın araştırmalarında, Ahi Zaviyelerinin diğer sosyal güvenlik müesseseleri gibi vakıflara sahip olduğunu, çeşitli akaratlarının bulunduğunu ve zaviye hakkında detaylı bilgilerin verildiğini öğreniyoruz (Barkan, 1942: 279–386; Cevdet, 1335: 4-6). Bu dönemde farklı zümrelere ait zaviyeler müşterek fonksiyonları yanında, özel vazifeleri de yerine getirmiştir.

Cemevleri de Ahi zaviyeleri gibi “aş evi” özelliğini de taşımaktadır. (Ergin, 1977: 234; Yörükân, 1998: 330). Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Cemevleri ilk olarak semah için yapılırsa da (Onarlı, 1998: Sayı: 81-82-83-84) zaman içinde bu yapıların işlevi genişlemiştir. Malatya’nın Onarlı köyündeki gibi büyük tek odalı yerin dışında bile, küçük bir mutfağın bulunduğunu biliyoruz. Cemevlerinde belirli günlerde

kurbanlar kesilip (Üçer, 2005-a: 208-211), lokmalar hazırlanıp, dualar edilmektedir. Cemevlerinde Ahi Zaviyelerindeki gibi devamlı kaynayan bir yemek kazanı olmasa da sayısız kurban günlerinde (Musâhiplik Kurbanı, Düşkünlik Kaldırma Kurbanı, Bereket Kurbanı, Hızır Kurbanı vs.) (Üçer, 2005-b: 168), cemler esnasında evlerden getirilen lokmalarla davetler düzenlenmektedir. Ayrıca bu davetlerde cem esnasındaki on iki hizmetli arasında lokmacı ve kurbançı olması bu hizmetlerin önemini açıklar.

3.3. Ahi Zaviyesi ve Cemevlerinde Müştemilât

Ahi Zaviyelerini gezinleri, düşkünleri, “âyende ve revendeyi” konaklatmak ve ağırlamak üzere düşünülmüş sosyal kuruluş niteliğinde olduğunu yukarıda söylemiştik. Yani birer misafirhane niteliğinde idiler. Ahi Zaviyeleri ile ilgili hemen her kaynakta yapıların bu niteliği belirtilmiştir. Ahi Zaviyelerinin topluca sohbet edilen “*oturma*” bölümünden başka yatakhane, gusülhâne, ahır vb. bölümlerinin, ziyafetlerin düzenlenmesi için mutfak, kiler, kahve ocağı kısımları mevcut idi. Hakikaten Ereğlili Ahi Şihabü'd-din zaviyesi kazı sonuçlarında mutfak ve bu mutfağa bağlı ikisi büyük, ikisi küçük tandır, alçıdan yapılmış bir delikli taş ve geniş kare şeklinde bir alan bulunmuştur (Karamağaralı, 1990: 256). Ancak bu mekanın içinde bir hole açılan ve ardı ardına sıralanan küçük bölmeler vardır. Bu hücreler temizlendiğinde kandil v.s. koymak için bir niş ve su içmek için de bir kap bulunduğu meydana çıkarılmıştır (Karamağaralı, 1990: 256). Buraya halvethane denilmektedir. Müritlerin bir kısmı halvete çekilmektedir. Görevliler ise onların su ihtiyaçlarını karşılamakta, kandillerle onların bu hücrelerde aydınlanmalarını sağlamakta idiler. Şeyh *Evhadüddin-i Kirmanî* menakıb-nâmesinde bununla ilgili birçok olay anlatılır: “*Şeyh bir gün hanığâhda otururken omzunda heybeyle birisi geldi ve şeyhi sordu. Şeyhe kendisinin müritliğe kabul etmesini istedi. Şeyh Evhadüddin'in bir âdeti vardı. Birisi mürit olmak isterse, yıllarca onun hakkında tereddüd eder ve onu gözlerdi. Şeyh ona hurkasını giydürerek onu halvethane'de bulunan bir hücreye götürdü ve ona dedi ki: “Ashabından 10 kişinin halvettedir. Senin vazifen suyu kullanılıp boşalan su testilerini tekrar doldurup yerlerine koymak ve zikirle meşgul olmandır” dedi (Alai, 2005: 77)*”⁷.

Zaviyede genellikle bir de kuyu bulunmakta idi. Ereğli'de bulunan Ahi Şihabüddin zaviyesinde bir avlu ve avluda ise kuyu bulunmuştur. (Karamağaralı, 1990: 256-257). Ahi Evren'in şeyhi *Evhadüddin-i Kirmânî*'nin Malatya'daki halifesi Şeyh *Fahrüddin Hasan*, bir zaviye yaptırmış, zaviyeye su temin etmek için de bir kuyu inşaa ettirmiştir. *Evhadüddin-i Kirmânî*'nin kuyuyu görünce çok beğenmiş olduğunu biliyoruz (Alai, 2005: 83; Bayram, 1990: 15). Bu bilgiler Şecere-nâme ve Fütüvvet-namelerde verilen bilgilere uymaktadır. Nasırî Fütüvvet-nâmesinde “Ahi'nin asitânesinde çeşit olmalı” başlığı altında şu bilgi verilir: “*O yerin dört tarafı açık, Kâbe gibi pekiyi, pek güzel bulunması gerekir. Havuzu da olur. Oradan ibrik ve*

testi doldurulursa daha âlâdır. Ay ve güneş gibi aydın olması için bütün duvarların beyaz olması lâzımdır. Bunda herkes ittifak etmiştir ki orayı iyice silip süpürmek, sulayıp arıtmak ve orada herkesi suvarmak gerekir. Kapısında bir de kapıcı bulunmalı ki kapıya kimse öküz, eşek bağlamasın. Oraya ya kilim yahut yün keçe döşenmeli, her ikisi de iyidir. Ahi yüceyse, şerefliyse, halısının Kıbrıs halısı olması da câizdir. Fakat kapısına perde takmamalıdır. Çünkü bu ululuk alâmetidir. Onun kapısına yaraşmaz” (Gölpınarlı 1952: 339). Bu bilgilere ilâveten Ahi'nin zaviyesinin bahçesinde mutlaka incir ağacı yetiştirmesi gerektiği belirtilir (Gölpınarlı 1953: 95). İbn Batuta'nın verdiği bilgiler bunu destekler. O, Alâiyye'de misafir kaldığı Ahi zaviyesini şöyle tavsif eder: «Burası Anadolu'nun en güzel halı ve kilimleriyle döşenmiş, Irak camundan yapılmış sayısız avizelerle aydınlatılmış pırıl pırıl bir yerdi. Oturma salonunda beş adet beysus vardı. Beysus, bakırdan yapılan, üçayaklı bir çeşit şamdana denir ki baş tarafında yine bakırdan yapılmış cam gibi parlak ve ince bir boru bulunmaktadır. Burası arınmış iç yağ ile doldurulur, yanı başında yine yağ ite dolu bakır kaplar bulunur. Ayrıca fitili düzeltmek için bir makas da vardır. Ahilerden biri bu şamdanın bakımıyla vazifeli olup ona <>çerağcı>> denir. Oturma salonunun orta yerinde misafirlere ayrılmış bir peyke bulunmaktadır” (İbn-i Batuta, 1333-1335: 323; İbn-i Batuta, 1928: 181; İbn-i Batuta, 1989: 9-10).

Cem evleri XIII ve XIV. yüzyılın başında sadece bir çadır veya bir oda idi. Hacı Bektaş zaviyesi XIII. ve XIV. yy. da, çok mütevazı bir yapıya sahipti (Tanman, 1996: 459-471). Tabii ki bu daha sonra Ahi zaviyelerinden etkilenerek gelişecek aş-evi gibi bölümleri de eklenecek ve oda sayıları artacaktır. Bunların başında semahın yapıldığı lokma yenen erkân odası gelir. Diğer bölümler ise mutfak ve kurban odasıdır.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Ahi Teşkilatının, Alevî ve Bektaşilik arasındaki inanç bakımından benzerlikleri “*Alevî ve Bektâşiliğin Ahilik İle İlişkisi–Fütüvvet-namelere Göre-*” adlı çalışmada ortaya konmuştur (Sarıkaya, 2003: 93-110). Bu çalışmaya göre Ahi Teşkilatındaki hemen hemen bütün ritüellerin Bektaşî ve Alevî inancında aynen devam ettiği görülüyor. Kırklar Meclisi, Yol Atası ve Yol Kardeşi dinme/İkrar Cemi, Şedd/Kuşak, Hırka ve Tac, On iki Görev, Gülbanklar ve Dualar, Âdap ve Erkân (Sarıkaya, 2003: 93-110) bu makalede Bektaşî ve Alevî inançlarının Ahiler arasındaki benzerlikleri fütüvvet-namelere dayanılarak izah edilmiştir. Yukarıdan beri anlattığımız Ahi Zaviyelerinin Cemevleri benzerliğini ve Ahi Teşkilatındaki ritüellerin Alevî ve Bektaşî inançlarında aynen devam etmesini, tarihi ve sosyolojik bir zemine oturtmak gerekiyor. Ahiler XIII. yy. başından itibaren Anadolu'nun en ücra yerlerine kadar teşkilatlanmışlar, yaptıkları zaviyelerle kendi dünya görüşleri çerçevesinde insanlara hizmet etmişlerdi. Selçuklu topraklarında 1205-1237 yılları arasında Anadolu'nun her yerinde Ahi Zaviyeleri görüyoruz. Büyük gayr-i menkul sahibi, zengin ahilerde bu dönemde ortaya çıkmıştır. Tabii bu huzur ve refah dönemi önce 1240 yılında çıkan

Babailer isyanı, akabinde *Köseadağ* ve *Sultanhanı* savaşlarından sonra ahiler için zor günler başladı. Moğol ve Selçuklu askerleri, ahilere karşı baskı politikası izlemeye başladılar. Kasaba ve köylerde teşkilatlanmış olan ahiler buldukları yerlerde özellikle gizlenmek amacıyla Türkmen köylerine gizlendiler. Bu ahi göçü kasaba köylerde, yaylak ve kışlaklarda Türkmenlerin yaşayışına etki etmeye başladı. Bu durum XIV. yüzyıldan. XVI. yüzyılın sonuna kadar devam etti. Etkileşim süresi içerisinde Cemevi denilen yapılar, ahi zaviyelerinin işlevlerini de almış olmalıdır.

Sonnotlar

- ¹ Bu konu ile ilgili bkz. M. Bayram, (1991) *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991; . Bayram (1993), *Şeyh Evhadüd-Din Hamid el-Kirmani ve Evhadiyye Tarikatı*, Konya; Bayram 1995, *Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, Ankara; Menakıb-ı Evhaddn-i Kirmani (1969), Yayınlayan: B. Furuzanfer, Tahrar; MuhammedAlâi, (2005), *Şeyh Evhadüddin el- Kirmani ve Menakıpnâmesi*, (Araştırma ve notlar ekleyerek Farsça aslından tercüme eden Prof. Dr. Mikâil Bayram), Konya 2005
- ² Bayram 1990: 67 (*Letâif-i Hikmet*, Bibliotheque Nationale Paris, nr. yp. 90a). Bu eser daha sonra Kadı Siracü'd-din el Urmevî'ye nispet edilerek yayınlanmıştır. (yay. Gulam Muhsin, Yusufi, İran tarihsiz), s. 145. Ayrıca bkz. (Bayram, 1996: 13-23).
- ³ Evhadüddin Kirmani'nin talebesidir. Yani Anadolu'daki ilk ahilerdendir (Bayram, 1999: 95).
- ⁴ 44. hikaye
- ⁵ 9. Hikaye
- ⁶ 23. Hikaye

Kaynakça

- Ahi Sinan Şecerenâmesi* (Kırşehir Müzesindeki nüsha).
- ASAN, V.(1998). Tahtacılarda Eğlence Semahı, *Cem Dergisi*, 30, (77). İstanbul.
- AŞKAR, M. (2006). *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İstanbul: İz Yayıncılık 2006.
- BAKIR, M. R. (2003). *Tasavvufi Bir Kavram Olarak Cem ve Bektaşilikteki Yorumu*, İstanbul: Alternatif Yayınları
- BARKAN, Ö. (1942). Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, *Vakıflar Dergisi*, II/1-4, (1942).
- BAYRAM, M. (1995). *Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, Ankara.
- BAYRAM, M. (1991). *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya.
- BAYRAM, M. (1993). *Şeyh Evhadüd-Din Hamid el-Kirmani ve Evhadiyye Tarikatı*, Konya.
- BAYRAM, M. (1995). *Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, Ankara.
- BAYRAM, M. (2002). Anadolu Selçukluları Zamanında Evhadî Dervişler, *Türkler*, VII, Ankara.
- BAYRAM, M. (1996). Anadolu Selçukluları Zamanında Bilimsel Zihniyet ve Bilimin İşe (Üretime) Dönüştürülmesi Anlayışı Ve Uygulanması. *Ahilik Kültürü Haftası 1995 Yılı*

- İstanbul Paneli Bildirileri*, İstanbul: Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği yay.
- BOZKURT, F. (1995). *Semahlar*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- BUSCH, W. (1983). 14./15. Yüzyılda Kudüs'e Giden Alman Hacıların Türkiye İzlenimleri, *Belleten* (XLVI:183).
- CEVDET, M. (1335). İslam –Türk Teşkilat-ı Medeniyesinden Ahiler Müessesesi. *BüyükMec-mua*, 4(10), 4-6.
- CUNBUR, M. (1986). Ahilerin Kurduğu Yerleşim Merkezleri. *Türk Kültürü* (277), 312-319.
- ÇAĞATAY, N. (1981). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya.
- ÇIBLAK, N. (2005). *Mersin Tahtacıları*. Halk Bilimi Araştırmaları, Ankara: Ürün Yayınları.
- ERASLAN, K. (1991). *Divan-ı Hikmet Seçmeler*, Ankara.
- ERGIN, O. N. (1977). *Türk Maarif Tarihi*. Eser Neşriyat, İstanbul.
- ERÖZ, M. (1977). *Türkiye'de Alevilik-Bektaşılık*, Otağ Yayınları, İstanbul.
- ERÖZ, M. (1992). *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşılık*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- GÖLPINARLI, A.B. (1952). İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları. *İÜFM*, C. XI/1-4 (Ekim 1949-1950) s. 2-254. (Ayrı basımı: İstanbul 1952. İsmail Akgün Matba-sı.)
- GÖLPINARLI, A.B. (1953);
- Burgazî ve Fütüvvet-nâmesi, XV (1-4), İstanbul: İÜFM.
 - Burgazî ve Fütüvvet-nâmesi, XI (1-4), İstanbul: İÜFM
- DEVELLİOĞLU, F. (1993). *Osmanlıca- Türkçe Sözlük*, Ankara.
- DOĞAN, İ.G. (1998). *Alevilikte Ön Bilgiler ve Cem-Zakirlik*, Can Yayınları, İstanbul.
- HARTMANN, A. (2006). Nâsır-Lidînilâh, *DİA*, XXXII, İstanbul.
- İbn Cübeyr, (2003). *Endülüsten Kutsal Topraklara*, İstanbul.
- İbn-i Batuta, (1333-1335). *Seyahat-nâme-i İbn-i Batuta* (trc. Mehmet Şerif), II, İstanbul.
- İbn-i Batûta, (1928). *Tuhfetün-Nuzzâr fi Garâibi'l-Emsâr*, Kahire I, 181.
- İbn-i Batuta, (1989). *Seyahatnamesinden Seçmeler*, (haz. İ. Parmaksızoğlu), İstanbul, 1989.
- KARA, M. (2011). Tekke, *DİA*, XXXX, İstanbul.
- KARAMAĞARALI, B. (1990). Ereğli Şeyh Şihabü'd-din Sühreverdi Külliyesi Kazısı. VII. Vakıf Haftası, *Türk Vakıf Medeniyetinde Vakıf Eski Eserlerin Restorasyonu Seminerleri*, An-kara 5-7 Aralık 1989) Ankara.
- KÖPRÜLÜ, F. (1942). Ribat. *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, F. (1986). *Osmanlı imparatorluğunun Kuruluşu*, İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, F. (1986). *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul.
- KORKMAZ, S. (2001). Ahmet Yesevî ve Hacı Bektaş-ı Velî, Aralarındaki Bağlar, Fikirle-ri, Tesirleri ve Türk İslâm Edebiyatına Katkıları. *E.Ü. İlahiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11.
- Muhammed Alâî, (2005). *Şeyh Evhadüddin el- Kirmani ve Menakıpnâmesi*, (Araştırma ve

- notlar ekleyerek Farsça aslından tercüme eden Prof. Dr. Mikâil Bayram), Konya.
- Menakıb-ı Evhaddn-i Kirmani*, (1969). Yayınlayan: B. Furuzanfer, Tahran.
- Nasırı Fütüvvet nâmesi*, İstanbul, Köprülü Ktp. Mec., No: 1597, s. 40b.
- ONARLI, İ. (1998). Cemevlerinin Tarihsel Kökenleri ve Mimari, I-II-III-IV, *Cem Dergisi*, Sayı: 81-82-83-84, Ağustos-Eylül-Ekim-Kasım, İstanbul.
- OCAK, A.Y. (2005). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul.
- OCAK, A.Y. & S. Farukî, (1986). *Zaviye, İA*, XIII, İstanbul.
- OCAK, A.Y. (1978). *Zaviyeler, Vakıflar Dergisi*, XII, Ankara I.
- PARMAKSIZOĞLU, İ. (1971). *Ibn-i Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*. İstanbul.
- RENÇBER, F. (2012). Alevi Geleneğinde “Cem Evinin” Tarihsel Kökeni. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, XII/3, 2012.
- SARIKAYA, M.S. (2003). Alevilik-Bektâşilik ve Ahilik İlişkisi-Fütüvvetnâmelere Göre. *İslâmiyât Alevilik Özel Sayısı*, Ekim, VI/3.
- SÖZENGİL, T.M. (1991). *Tarih Boyunca Alevilik*, Çözüm Yayınları, İstanbul.
- Şems-i Tebrizî, (1349). *Makalat*, (nşr. A. Hoşnuvis), Tahran.
- TANMAN, M.B. (1991). *Âsitane, DİA*, III, İstanbul.
- TANMAN, M.B. (1996). *Hacı Bektaş-ı Veli Külliyesi*, *DİA*, XIV, İstanbul.
- ULUDAĞ, S. (1997). *Hankah. DİA*, VI, İstanbul.
- ÜÇER, C. (2005-a). *Tokat Yöresi Alevileri, Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri*, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun.
- ÜÇER, C. (2005-b). *Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı Ve Alevilerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımları*, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V* (2).
- Velâyetname-i Hacı Bektaş Veli* (Trz). Haz. Sefer Aytekin, Ankara.
- Velâyet-nâme Manakıb-ı Hüknâr Hacı Bektaş Veli* (1995). haz. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul.
- YÖRÜKAN, Y.Z. (1998). *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, Ankara.